

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav lingvistiky a ugrofinistiky

Posudek oponenta na disertační práci mgr. Milana Samka

Dialektologické a sociolingvistické aspekty kontaktu mezi dvěma subdialekty severocentrální romštiny v městě Jelšava

Posuzovaná disertační práce je empirickou studií interdialektního kontaktu mezi dvěma blíže příbuznými varietami romštiny, jimiž hovoří Romové v jedné městské lokalitě na Slovensku. Autor, rodilý mluvčí jedné z variet, si jako hlavní cíl klade zachytit míru a směr akomodace mezi oběma varietami a oba aspekty akomodace vyhodnotit v intergeneračním srovnání.

Disertace sestává z úvodu (s. 14, ten má spíš ráz osobní autorské předmluvy), čtyř kapitol a závěru. První kapitola (s. 15–28) podává základní informace o jazykové situaci ve výzkumné lokalitě, včetně autodeklarativních empirických údajů o vnímání jazykové situace ze strany mluvčích romštiny. Otázky, které byly respondentům položeny, jsou vhodně vybrány a pokrývají témata jako kompetence v romštině, míra a domény užívání romštiny a zvláště postoje k „druhé“, nerodné varietě romštiny (např. vnímání míry strukturní odlišnosti a srozumitelnosti, deklarovanou míru aktivní znalosti a ochoty jí nabývat). Druhá kapitola popisuje metodologii projektu (s. 29–37). Doktorand zde předkládá i údaje o vzorku respondentů, které by měl mít čtenář k dispozici už při čtení kapitoly první. Kapitola třetí, v níž autor prezentuje kvantitativní výsledky výzkumu více než stovky strukturních (hláskoslovných, morfologických a lexikálních) rysů s ohledem na interdialektní kontakt mezi oběma varietami, je jádrem práce a pokrývá celých 71% vlastního textu (s. 38–126). V závěru autor předkládá souhrnné údaje o míře a směru akomodace mezi oběma varietami a v několika poznámkách se je pokouší usouvstažnit se zjištěními ohledně postojů mluvčích k nerodné varietě romštiny. Vlastní text disertace je zakončen poněkud záhadnou formulací „[a] kruh sa otvára ... rómčina je v Jelšave zrazu iná.“

Hlavní přínos práce spočívá v tom, že jde o první rozsáhlejší empirickou studii interdialektního kontaktu mezi varietami romštiny v rámci jedné lokality. Je zjevné, že doktorand svůj empirický výzkum v terénu prováděl promyšleně a pečlivě a že zpracování dat věnoval velké množství energie: pracoval s údaji od 116 respondentů a analyzoval 141 strukturních rysů.

Na druhou stranu nacházím v disertaci několik závažných nedostatků:

1. Doktorand deklaruje, že jeho práce je v zásadě **kvantitativní**. Zdaleka však nevyužívá nabízející se možnosti kvantitativního zpracování. Především zcela chybí jakékoli testování statistické signifikance zjištěných kvantitativních údajů, které je dnes v kvantitativně orientovaných sociolingvistických pracích standardem. Zadruhé, ačkoli je zcela namístě, že vzorek respondentů doktorandova sociolingvistického výzkumu (1. kapitola) je totožný se vzorkem respondentů výzkumu strukturního (3. kapitola), chybí podrobnější propojení konkrétních údajů z obou částí výzkumu a analýza jejich souvislostí. Dozvíme se tak například, že na úrovni celého vzorku existuje statistická korelace mezi určitým postojem k nerodnému dialektu a mírou interdialektního vlivu v určité strukturní oblasti a v určité generaci, z doktorandovy prezentace a analýzy dat však nevyčteme, zda je tu skutečná souvislost mezi postojem a jazykovým chováním jednotlivců, ačkoli jiné zpracování dat by takovéto vhledy umožňovalo. Zatřetí, chybí některé základní generalizace, které by usnadnily další interpretaci dat. V první, sociolingvistické kapitole doktorand například vůbec neanalyzuje souhrnné rozdíly ve zkoumaných parametrech mezi oběma skupinami mluvčích (bez ohledu na generaci), ani souhrnné rozdíly mezi generacemi (bez ohledu na skupinu). Není dále jasné, proč doktorand při analýze několika případů téhož rysu prezentuje kvantitativní analýzu variantnosti pouze u jediného z nich (a v poznámce odkazuje na další případy téhož rysu), místo aby provedl soubornou analýzu všech případů téhož rysu.
2. Posuzovaná disertace poskytuje jen velmi málo (a to jen velmi stručně načrtnutých) interpretací zjištěných kvantitativních generalizací. Za nejzajímavější považuju výklad nejmenší míry akomodace u nejmladší generace původních Romů v souvislosti s menší mírou jejich lexikální kompetence v romštině a v souvislosti s interdialektními maritálními vazbami u generací starších. Chybí však **systematická intepretace** zjištěných empirických generalizací. Některé doktorandovy závěry, např. „budúce generácie v Jelšave [...] si inakosť L1 a L2 už ani nebudú uvedomovať, ale ich jednotu budú vnímať ako jeden ich spoločný jazyk“, lze naopak považovat za empiricky nepodložené predikce.
3. Cílem disertace je zachycení míry a směru akomodace mezi dvěma varietami romštiny v kontaktu. Doktorand ve svém výzkumu využívá pouze metodu překladové elicítace, což je jistě obhajitelné apriorní omezení charakteru dat. Hůře obhajitelný je však nedostatek jakékoli **teoretické diskuse** alternativních metod zkoumání interdialektního kontaktu a akomodace a vymezení místa překladové elicítace v jejich rámci. Obecně absentuje jakákoli diskuse odborné literatury zabývající se interdialektním kontaktem.

4. Zásadní problém posuzované disertace spočívá ve způsobu práce s bibliografickými zdroji. V bibliografii v závěru práce uvádí autor 55 položek. V textu však explicitně používá – cituje či parafrázuje – pouze dva (sic!) zdroje, a to Slobodu 2006 a 2008 (s občasnými odkazy na zdroje tam uvedené), což jsou texty, které naopak v bibliografii nefigurují. Je možné, že doktorand všechny uvedené zdroje konzultoval a že některé z nich používal jako inspiraci pro svůj vlastní výzkum, není však jasné, jak konkrétně přispěly ke vzniku samotné disertace. Zajímalo by mě například, v čem je pro disertaci relevantní Červenkův (2003) text s názvem „Co vyplývá z obecné teorie překladu pro současné překlady do romštiny?“ a můj vlastní přehledový článek o sintské a manušské romštině (Elšík 2005). Napadá mě: nejsou v bibliografii uvedeny hlavně proto, že jejich autory jsou doktorandův školitel a oponent jeho disertační práce?

Další připomínky k obsahu:

5. V titulu práce figuruje pojem dialektologických aspektů jazykového kontaktu. Vzhledem k podstatné roli, kterou hraje kontrast mezi oběma romskými varietami v kontaktu, je s podivem, že doktorand variety blíže dialektologicky necharakterizuje a podrobněji nezařazuje. Jako původní lokalita nedávných romských přistěhovalců jsou uvedeny Košice, z některých dat však vyplývá, že tato skupina není dialektně zcela homogenní. Např. podoba *haro* „mouka“, kterou autor považuje za košickou, není (ve výzkumech tradičních dialektů) v Košicích a okolí doložena a je známa pouze z Michalovec a několika dalších východoslovenských lokalit.
6. V práci se objevují nedostatky v kategorizaci strukturních rysů. Například oddíl 3.1.2.2. je uveden jako hláskoslovný rys *thijav* vs. *čhijav* „švestka“, ve skutečnosti však jde o lexikální variaci *thijav* vs. *šlivka*. Rysy 3.2.2 futurum 1SG *-ava* vs. kontrahované *-á* a imperfektum 3.2.3. *-avas* vs. kontrahované *-ás* se týkají diachronního hláskosloví a jen nepřímo slovesné morfologie, pod níž jsou probírány. U rys 3.2.5.2 se do protikladu klade výraz *avri te lel* v tradiční jelšavské varietě a *lel avri* ve varietě romských přistěhovalců; obě varianty se však liší pouze slovosledem, který je irelevantní pro sledovanou opozici adverbialního vs. prefixálního vyjádření aktionsartových významů.
7. U lexémů „odpočívat“, „lhát“, „nálada“ apod. doktorand nezaznamenává žádný typ akomodace, ačkoli jedna z variant je shodná v obou varietách romštiny. Takovýto typ dialektní distribuce variant a jeho důsledky pro interpretaci dat nejsou explicitně analyzovány.
8. Podobně zůstává nereflektována možnost smíšených (tzv. *fudged*) forem. Tu zřejmě nacházíme v případě varianty *jármiň* „zelí“ (zjevně vzniklé kontaminací tradičních forem *ármiň* a *jarmiň*), jejíž vznik autor nepřesně interpretuje jako důsledek akomodace tradiční

místní variety k varietě přistěhovalců.

9. Netradiční užívání přejetý akcionářských prefixů v romštině původních jelšavských Romů, jež doktorand analyzuje jako příklad akomodace k varietě romských přistěhovalců, může být způsobeno či usnadněno vlivem slovenštiny, v níž jsou dnes původní Romové bilingvní. Může se tedy jednat jak o důsledek interlingválního, tak interdialektálního kontaktu.
10. Není vůbec jasné, proč doktorand v oddíle 1.4.3.4 cituje rozdíl mezi *lexical insertions* a *code switching*. Jakou má tato dichotomie relevanci pro interpretaci dat?

Formální nedostatky:

11. Verze disertace, kterou mám k dispozici (označena jako „finální“), nemá číslované strany. V posudku odkazuju na číslování v textovém editoru.
12. Objevuje se velké množství ortografických chyb v interpunkci.
13. Text v podstatě není členěn na odstavce, a místy je proto velmi nepřehledný. V závěru se dokonce vyskytuje odstavec, který pokrývá dvě strany (s. 137–8) a jenž sestává ze zkopírovaných formulačních maticí, v nichž jsou pouze obměněny názvy hodnoceného souboru rysů a číselné údaje.
14. Text obsahuje značné množství velmi těžko srozumitelných či nepřesných formulací: Jak má čtenář např. chápat vedlejší cíl práce „Zaznamenat novú zatiľ nepreskúmanú lokalitu Jelšavy v intenciách tradičného Jelšavského subdialektu v možnostiach našej práce.“? O kterých metodách doktorand hovoří, když píše „V podstate sme použili metódy diferenciacie nárečí, metódy jazykového výskumu. No za veľmi dôležitú metódu považujeme metódu priameho kontaktu.“ Mají formulace jako „[romština]je materinským jazykom Rómov, ktorý svojim systémom, funkciami, zložkami ovplyvňuje kvalitu ich života.“ nebo „Rómsky jazyk má mnoho funkcií, no podstatou je, aby napomáhal kvalite života Rómov a kvalite spolunažívania s majoritou.“ jiný než politický smysl?
15. Zkratky L1, resp. L2 nepovažuji za vhodné pro označení původní místní variety, resp. variety nedávných přistěhovalců. Standardně se totiž v lingvistice používají pro označení rodného, resp. nerodného jazyka bilingvistů.
16. Doktorand nabízí dvojí kategorizaci respondentů podle generace. V oddíle 1.3 prezentuje čtyři generační kategorie (0–15, 16–25, 26–59, 60 a více let), z hlediska jazykového však rozlišuje jen kategorie tři (mladá, střední a nejstarší generace). Korespondence obou

kategorizací je ozřejmena až v oddíle 2.3, kde je pro střední generaci oddílu 1.3 najednou použito označení *starší*.

17. Není jasné, proč je pododdíl 1.4.3.4 *aktivní bidialektismus* zařazen do oddílu 1.4.3 *pasivní modus bidialektismu*.
18. U tabulek 3–5 (počty Romů) není uveden zdroj údajů.
19. V grafech strukturních rysů se občas objevují chyby. Např. v grafu č. 15 je u kategorie MP zobrazena varianta *ándro* místo *jandro* a v grafu č. 25 je u kategorie NP zobrazena varianta *máthi* místo *mačhi*.
20. Oddíl 1.4.3.4 obsahuje chybnou generalizaci “Kategória (1) prevláda vo všetkých generáciách L1 aj L2.”. Nepřevládá, u skupiny MD má uvedená kategorie dokonce nulovou hodnotu.
21. V oddílu 3.4.8.12 je varianta *dís* „vězení“ uvedena jako charakteristická (v autorově terminologii *priznaková*) pro varietu přistěhovalců, což neodpovídá ostatním údajům.

Shrnutí: Posuzovaná disertace bohužel v mnoha ohledech práce nedostává standardům, které bych u kvalitní disertační práce předpokládal. Některé nedostatky práce – totiž nedostatky při kvantitativním zpracování dat, absence systematické interpretace zjištěných generalizací, absence teoretické diskuse interdialektního kontaktu a zvláště způsob doktorandovy práce s bibliografií – považuji za natolik závažné a ostatní, méně závažné nedostatky za natolik četné, že velmi vážám, zda disertační práci mgr. Samka vůbec doporučit k obhajobě. Důvod, proč tento formální úkon nakonec činím, je uznání poctivé doktorandovy práce při pořizování dat a nesporný empirický přínos posuzované disertace. Jako podmínku úspěšné obhajoby disertace však vidím uspokojivou diskusi k mým hlavním námitkám ze strany doktoranda.